

(149—152), ptolemajsko državo (157—161), selevkidsko državo (161 s), razvoj v Mali Aziji, grško-indijske stike, razvoj v Grčiji, Makedoniji in v grškem svetu na Zahodu.

Bibliografija v tretjem delu knjige (169—207) obsega več kot 800 naslovov knjig in člankov. Urejena je tematsko. Splošnemu delu (splošni orisi grške zgodovine, koncept zgodovine, pomožne vede, zbirke virov, socialna zgodovina, gospodarska zgodovina, suženjstvo, pravo, vojaška zgodovina, grško zgodovinopisje, Atene, Sparta) sledi kronološki prikazi po temah (stari grški svet, Kreta, Mikene, homerski čas, arhaična doba, kolonizacija, zgodovina 5. stoletja, perzijske vojne, peloponeška vojna, 4. stoletje, Makedonija, Aleksander Veliki), nato helenistična doba (splošni prikazi, ptolemajski Egipt, Selevkidi, posebej Judje in druga ljudstva v okviru selevkidske države, Mala Azija, Makedonija, Grki na Zahodu v helenistični dobi). Sledijo dodatki (kronološka tabela, seznam okrajšav, imensko, geografsko in stvarno kazalo, historične karte).

Iz seznama literature je razvidno, kako hitro napreduje znanje o grški zgodovini. Tem raziskavam lahko v celoti sledijo le veliki raziskovalni centri z večjim številom strokovnjakov in z bogatimi knjižnicami. Manjšim in skromnejšim središčem je rezervirano mesto le pri proučevanju določenih vidikov grške zgodovine, najpogosteje pri proučevanju regionalne zgodovine, kakršno gojijo tudi nekatera študijska središča pri nas. Ker je bibliografija sestavljena po meri interesov in potreb nemškega jezikovnega področja, so navedeni naslovi le v štirih v stroki prevladujočih jezikih (v nemščini, angleščini, francoščini in italijanščini), ostala dela (tudi npr. novogrška) pa se skoraj v celoti izpuščajo. Zaradi tega skorajda ne naletimo na dela jugoslovanskih avtorjev, kar nas v takem kontekstu ne sme presenetiti. Kritične pripombe h knjigi bi mogli dati skorajda samo z vidika regionalne zgodovine. Od jugoslovanskih dežel sta bili zajeti v krog grške zgodovine dve ozemlji: srednja in južna Dalmacija (kot grško kolonizacijsko območje, zlasti v dobi ekspanzije Sirakuz v času tirana Dionizija Velikega po letu 400) in pa makedonsko področje, ki je bilo od Filipa II. do prihoda Rimljanov del makedonskega kraljestva (vendar brez severne Makedonije). O obeh teh dveh področjih obstaja sorazmeroma obsežna strokovna literatura, ki v knjigi ni upoštevana. S celotnega predstavljenega območja najdemo v bistvu samo dve italijanski deli o Grkih na Jadranu (v bibliografiji pod št. 370 in 372); izpuščena so dela predvsem hrvaških arheologov in zgodovinarjev, ki so o tem napisali nekaj monografij in vrsto razprav. Novo ažurno bibliografijo najdemo v publikaciji: Issa. Otok Vis v Helenizmu, Narodni Muzej, Ljubljana 1986, 43 strani, s 35 naslovi; glej tudi L. Margetić, Psefizma o osnivanju grške kolonije na otoku Korčuli, Živa antika 21, 1971, 189—204; za umetnost grške in helenistične dobe pri nas glej tudi ustrezna poglavja v publikaciji: Antički portret u Jugoslaviji. Beograd—Skopje—Zagreb—Split—Ljubljana 1987; za ozemlje SR Makedonije v helenistični dobi glej bibliografijo v publikaciji: Kelti. Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije, Ljubljana 1983, str. 101. Prav tako bi seznam literature mogli dopolniti z deli o vplivih grškega sveta na bližnje sosede na Balkanu, na Tračane, Ilire in Kelte (za Tračane glej Chr. M. Danov, The Thraker auf dem Ostbalkan von der hellenistischen Zeit bis zur Gründung Konstantinopels, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, 7, 1, Berlin—New York 1979, 21 ss., za ozemlje Jugoslavije izbrana bibliografija v publikaciji Kelti: Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije, 98 ss.). Te pripombe le malo zmanjšujejo pomen te sicer odlično napisane knjige.

Rajko Bratož

Jochen Bleicken, **Geschichte der Römischen Republik**. Oldenbourg Grundriss der Geschichte. Herausgegeben von Jochen Bleicken, Lothar Gall, Hermann Jakobs. Band 2. 3., überarbeitete Auflage. München: R. Oldenbourg, 1988. 293 strani in 2 historični karti.

Drugi zvezek v zbirki, posvečen zgodovini rimske republike, zajema deloma isto časovno razdobje kakor zvezek o grški zgodovini (ca. 1000 do 27. prvi zvezek ca. 2000 do 30 pred Kristusom), le s to razliko, da je v prvem zvezku težišče prikaza na 5. in 4. stoletju, v drugem pa se intenzivnost v obravnavanju stopnjuje od dogodkov in procesov v 3. stoletju proti onim v 1. stoletju. Zaključna meja je skorajda enaka. Leta 30 je propadla zadnja helenistična država, ptolemajski Egipt, nekaj let zatem, januarja 27, je Oktavijan postal Avgust in je dobil ne le monarhična pooblastila (ta je imel že pred tem, tako kakor pred njim Cezar in deloma tudi Pompej), temveč tudi legalni in splošno priznani položaj monarha, s čimer je nastopila v rimski zgodovini doba principata.

Narativni del knjige (str. 1—93) obsega v smiselnem zaporedju naslednja področja: predstavitev stare Italije in njenih ljudstev, posebej Etruščanov in Grkov (str. 1—11), začetke Rima in razvoj zgodnje republike do leta 338, ko je Rim dobil prevlado v Laciju (str. 12—21), stanovske boje in družbeno ureditev v zgodnji republiki (str.

22—32), boj za prevlado v srednji in južni Italiji v letih 338 — ca. 270 (str. 33—42), vojne s Kartagino za prevlado na zahodnem Sredozemlju v letih 264—201 (str. 43—50), ki so se nadaljevale v rimsko ekspanzijo v helenistični svet po letu 200 (str. 50—55). Sledilo je krizno obdobje sredi 2. stoletja (str. 55—62), ki je doseglo svoj vrh v grak-hanskem krizno-reformnem času (str. 63—67) in se je nadaljevalo prek pograkhanske krizne dobe v državljansko vojno med Marijem in Sulo (str. 68—75). Zadnji dve poglavji sta posvečeni razkroju republike in nastanku monarhične oblike vladavine v Rimu; to je čas politične moči Pompeja, nato v še bolj izraziti obliki Cezarja, ki mu sledi kot zadnje obdobje republikanskega Rima čas od Cezarjevega umora do zmage Oktavijana v tretji veliki državljanski vojni in do njegove razglasitve za Avgusta (str. 87—93).

Naj nanizamo nekatere najbolj značilne avtorjeve poudarke ali trditve. Pri predstavitvi antične Italije poudarja Bleicken izvor imena dežele od južnoitalskega ljudstva (»Itali« so »Jungstierleute«) in ne od imena »dežele govoda« (»Rinderland«), kot meni npr. H. Bengtson, Grundriss der römischen Geschichte mit Quellenkunde I. Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Chr., Handbuch der Altertumswissenschaft III, 5/1, München 1970, 11. O tem glej tudi Der kleine Pauly 2, München 1979, 1483; avtor gesla sploh zanika zvezo med besedama »vitulus« in »Italia« in izvajanje imena dežele od »govoda«, ki je bilo znano že v antiki, označuje kot »zmotno ljudsko etimologijo«.

Bleicken poudarja, da je imela Italija v antiki drugačno vegetacijsko podobo kot danes, da je bila porasla z gozdovi in da je imela mestoma drugačen potek obale, bodisi zaradi naplavljanja rek, bodisi zaradi ugreznanja obale (str. 1—2; za severno-jadransko območje glej v tej zvezi P. Fabbri, Il centro di Aquileia e le variazioni del litorale altoadriatico, Antichità Altoadriatiche 13, 1978, 15—28). Posebej poudarja pomen Hrušice kot najnižjega alpskega prelaza v Italijo (str. 4), ga pa napačno locira v Istro in zanj posreduje napačno nadmorsko višino 520 m; dejansko je prelaz na Hrušici, ki je čezenj potekala v cesarski dobi rimska cesta, precej višji (858 m); pa tudi precej nižja »postojnska vrata« so skoraj sto metrov višja od navedene številke (612 m).

Ob vprašanju izvora Etruščanov (str. 5 s.) se Bleicken ne opredeljuje med tezo o vzhodnem (maloazijskem) izvoru in tezo o njihovi avtohtonosti oziroma daje slednji večjo težo kot npr. H. Bengtson, Grundriss der römischen Geschichte, 23 ss. Opisu viška moči Etruščanov, ki časovno pade med zmago nad Grki pri Alaliji (Bleicken jo datira v čas ca. 535) in porazom proti Grkom pri Kumah v Kampaniji (474), sledi prikaz grške kolonizacije italskega območja (str. 10 s.), ki je bila za kasnejši razvoj Rima izjemnega pomena. Po obravnavi izredno zapletenega vprašanja nastanka Rima (str. 12 ss.: neujemanje mitološkega izročila z arheološkimi dognanji, tako glede časa kot poteka nastanka mesta, vloge Etruščanov pri oblikovanju zgodnje rimske skupnosti) preide na dobo kraljev. Ta je v celoti zelo malo znana, vendar pa je temeljnega pomena, saj se tedaj izoblikujejo glavne poteze družbenega reda Rimljanov. Tudi pri datiranju izгона etruščanske kraljevske družine oziroma začetka republike poudari Bleicken razkorak med tradicionalnim datiranjem (510/9) in novejšimi dognanji, ki kažejo na nekoliko kasnejši čas, na prvo polovico 5. stoletja, najverjetneje na čas po 474, ko so Etruščani pri Kumah doživeli poraz proti Grkom.

Zgodovina rimske republike je potekala prvih 150 let v znamenju postopnega uveljavljanja premoči v Laciju. Ta proces je bil samo začasno zaustavljen zaradi kelt-skega vpada leta 387, ki časovno sovпада z največjo ekspanzijo Sirakuz pod tiranom Dionizijem I. Notranji razvoj Rima (str. 22 ss.) označujejo v tej dobi stanovski boji, nastanek plebejskih političnih institucij in vrsta zakonskih aktov, ki so te konflikte v stoletju in pol (do leta 300) rešili na miren način. Obenem pa so ti zakoni omogočili nastanek novega plemstva, nobilitete, ki se je izoblikovala z zlitjem starih patricijskih družin z novouveljavljenimi plebejskimi. Boju za prevlado v Laciju je sledil boj za prevlado v Italiji, ki je potekal v naslednjih fazah (str. 33 ss.): vojne s Samniti v srednji Italiji (okvirno v letih 343—291), vojne s Kelti in Etruščani na severnem delu polotoka (285—280), vojne z grškim svetom južne Italije, ko je tamkajšnjim Grkom priskočil na pomoč epirski kralj Pir (280—275). V tem času se je izoblikovala rimsko-zavezniška »zveza« (po Bleickenu »Bundesgenossenssystem«, po Bengtsonu »Wehrgemeinschaft«), svojevrstna državna tvorba, ki je bila v tedanjem svetu »unicum«: sestavljena je bila namreč iz treh kategorij prebivalstva oziroma državnega ozemlja (Rimljani, Latini, italski zavezniki). Ta državna tvorba je bila kljub izredni heterogenosti tako v pravnem pogledu kot tudi v geografskem smislu (glej karto I v prilogi) izjemno učinkovita in je dobro prestala vse preizkušnje (o naravi te »zveze« glej tudi E. Meyer, Einführung in die antike Staatskunde, Darmstadt 1976, 205 ss.). Ta »država« je bila po cenzusu iz leta 225 suosobna poklicati pod orožje 770 000 mož (!) in je štela ca. 6 milijonov prebivalcev. To je bila sila, kakršne tedaj ni bilo v Sredozemlju (str. 42).

Sledi opis bojev Rima s Kartagino v letih 264—201 (str. 43—50) ter rimskega posega v helenistični svet neposredno zatem (200—168; str. 50—55). Pri obeh velikih procesih širjenja rimske države na zahod in na vzhod pride do prvih rimskih posegov

v bližino našega ozemlja, tako med rimskim zavzemanjem severne Italije v vojnah proti Keltom in v dveh ilirskih vojnah, ko so Rimljani posegli na vzhodno jadransko obalo, na področje od srednje Dalmacije do Albanije. Oba omenjena sklopa dogodkov sta v virih sorazmeroma slabo zastopana, saj sta bila očitno v senci velikih rimskih vojn proti Kartagini in proti helenističnemu Vzhodu.

Stoletnemu obdobju rimske ekspanzije na zahodu in vzhodu Sredozemlja je sledila notranja kriza države, ki se je kazala v zunanjih neuspehih oziroma uspehih po začetnih hudih porazih (na primer vojne v Španiji v letih 154—133), v naraščanju sovražstva do rimske oblasti, ki je vodilo do odkritega odpora (na primer v Makedoniji in v Grčiji v letih 151—146) oziroma v moralno in politično zelo kočljivo uničevalno vojno proti Kartagini in v letih 149—146. Za notranji razvoj so najbolj značilni pojavi afirmacija nobilitete, naraščanje pomena posameznikov v političnem življenju in nastanek tako imenovanega »viteškega« stanu, ob istočasnem padanju vloge svobodnega kmečkega stanu, ki je bil dejanski tvorec rimskih uspehov. V tem času so se izoblikovale tipične poteze rimske provincialne uprave, za katero je bilo značilno, da je nastopal provincialni upravnik dejansko v vlogi podkralja, saj je imel skorajda neomejeno oblast in je bil izvzet od vsakršnega nadzora. To se je odražalo v raznovrstnih zlorabah v škodo domačega (nerimskega) prebivalstva in v hudem ekonomskem izkoriščanju. Stoletno obdobje velikih zunanjih vojn in silovite ekspanzije rimske države je prineslo nekatere škodljive posledice, ki so z vso silovitostjo izbruhnile v dobi Grakhov (str. 63 ss.). Kot posebej akutno naj omenimo agrarno vprašanje, ki ga ni rimska država nikdar rešila. Republika je doživljala neuspehe; zdrsnila je na rob državljanske vojne (133; 122/121), morala je bojevati vojne z upornimi sužnji, zapletla se je v škandalozno vojno z numidijskim kraljem Jugurto v Afriki (112—105) in doživela strahotne vojaške poraze ob prvem udaru Germanov v njeno vplivno območje oziroma na njeno ozemlje (v letih 113 in 105; rimske zmage v letih 102 in 101 so bile rezultat Marijeve reforme vojske). Ko je republika nato za silo urejevala notranje težave, se je spričo neurejenih odnosov v italški skupnosti zapletla v vojno z italškimi zavezniki (v letih 91—89), ki so ji sledili začetni porazi v vojni proti Mitridatu v Mali Aziji in državljanska vojna med Marijem in Sulo v Italiji. Sulova politika restavracije v letih 82—79 je bila le začasna rešitev krize; sledila je nova vojna s sužnji (tako imenovani Spartakov upor), vojna v Španiji in nadaljevanje vojne v Mali Aziji. V takih razmerah sta se leta 70 uveljavili dve vodilni osebnosti, Pompej in Kras, ki sta modificirala Sulovo konservativno ureditev. Zlasti Pompej je na osnovi izrednih pooblastil, ki so dala njegovi osebi med leti 67—62 skorajda monarhičen položaj, izbojeval pomembne zmage proti morskim razbojnikom, proti Mitridatu, Armeniji in ostankom selevkidske države. Velikim zmagam na helenističnem Vzhodu so sledile notranje težave, Katilinova zarota, vzpon Cicerona in Cezarja, ki sta se za razliko od Pompeja uveljavila na notranjepolitičnem področju. Leta 60 je prišlo do neformalne zveze treh najvplivnejših politikov (to je tako imenovani prvi triumvirat, ki je bil v resnici le privatni dogovor, *coitio*), sledil je Cezarjev prvi konzulat (59), nato obdobje triumfalnih Cezarjevih osvajanj Galije (58—52), na Vzhodu pa prvi poraz v vojni s Parti (poraz pri Karah leta 53 s smrtjo triumvira Krasa). Krasovi smrti in prelomu med Cezarjem in Pompejem je sledila druga državljanska vojna (49—46), ki je za razliko od prve potekala po vsem sredozemskem prostoru (Italija, Grčija, Egipt, Mala Azija, Afrika, Španija, kot stransko bojišče nastopa tudi Ilirik). Cezarjevi zmagi je sledila temeljita reforma države, dotlej najbolj korenita v vsej rimski zgodovini. Reformno obdobje diktatorja Cezarja se je zaključilo z njegovim umorom 15. 3. 44. Sledilo je zadnje obdobje republike: sklenitvi drugega triumvirata (ki je bil tokrat sankcioniran z zakonom kot državnoopraven akt) in izločitvi Cezarjevih morilcev v bitki pri Filipih (42) je sledila polarizacija oziroma razkol med Oktavijanom (ki je imel na svoji strani senat in je bil gospodar zahodnih provinc, oblast pa si je utrjeval z zmago nad ostanki pompejancev in z uspešno vojno v Iliriku) in Antonijem, gospodarjem vzhodnih provinc, ki se je zapletel v kočljivo zvezo v Egiptu in je doživel poraz proti Partom. Bitka pri Akciju 31 in zavzetje Egipta v naslednjem letu označujeta konec tretje državljanske vojne, kar je postalo podlaga za prehod v monarhično državno ureditev, izvedeno v odločilnem delu v začetku leta 27.

Zelo tehtno in zahtevno napisano poglavje o temeljnih vprašanjih in tendencah raziskav (str. 95—219) dopolnjuje sliko rimske zgodovine, predstavljeno v prvem delu. Prikaz temeljnih vprašanj je posvečen zlasti notranjemu razvoju Rima, vprašanjem, ki se tičejo družbene, ekonomske in državne ureditve in razvoja rimskega sveta. Pred vsakim tematsko zaokroženim poglavjem je predstavitev virov in poglavitne literature. Pri starejših obdobjih izstopajo vprašanja kronologije in usklajevanja historičnega izročila z novejšimi arheološkimi raziskavami, vprašanja poselitve, etnične in jezikovne pripadnosti posameznih italških ljudstev. Omenili bomo nekaj za naš vidik zanimanja posebej značilnih opažanj, obenem bomo nanizali nekaj naslovov s področja najnovejše bibliografije, naslovov, ki jih Bleicken ne navaja, so pa za poznavanje našega prostora v antiki pomembni. Jezik Venetov opredeljuje avtor v skladu

z večinskim mnenjem kot italjski (str. 98). Za današnje slovensko ozemlje in njegovo sosedstvo glej v tej zvezi zlasti: A. L. Prosdocimi, *Contatti di lingue nella Decima Regio, parte nordorientale, Antichità Altoadriatiche* 28, 1986, 15—42; od slovenskih avtorjev glej J. Istenič, *Zapisi v venetski pisavi na Koroškem in v Sloveniji*, *Zgodovinski časopis* 39, 1985, 313—334 (oba navedena avtorja navajata obsežno literaturo na koncu razprav); kritični zapis ob novejših teorijah o izvoru in jeziku Venetov pri nas je objavil B. Grafenauer v publikaciji Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov*, Maribor 1988, 376—422; od domačih avtorjev je kratko predstavil to vprašanje tudi J. Šašel, *I primordi di Aquileia nella politica di Roma, Antichità Altoadriatiche* 30, 1987, 27—37, zlasti 36—37 (Appendice: *Sopra l'estensione nord-orientale dei Veneti della preistoria*). Pri raziskovanju Etruščanov sta še vedno v ospredju dve osnovni vprašanji. Najprej je to njihov izvor (str. 100—102). Bleicken zastopa mnenje, da gre za ljudstvo, nastalo iz različnih etničnih skupin od 8. stoletja dalje in da gre pri njihovem spoznavanju bolj za vraščanje njihove etnogeneze kakor njihovega izvora. Drugo vprašanje, etruščanski jezik, še ni razrešeno kljub ca. 10.000 posameznim napisom, med katerimi je celo nekaj dvojezičnih. Poznanih je ca. 100 besed, ni pa znana struktura jezika, v katerem naj bi se mešali stari mediteranski elementi z indoevropskimi. O Etruščanih obstaja dobro delo v slovenščini (Bleicken ga navaja seveda v originalni francoski izdaji): J. Heurgon, *Življenje in navade Etruščanov*, Ljubljana 1982. Pri predstavitvi Grkov je Bleicken načel tudi vprašanje grškega geografskega in pomorskega znanja o zahodnem Sredozemlju in navaja v bibliografiji (str. 239 s.) vrsto del o tem; za območje Jadranskega morja bi vsekakor bila na mestu omemba študije: M. Suić, *Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu*, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 306, 1955, 121—181.

Zelo izčrpno so predstavljeni viri za posamezna obdobja rimske zgodovine. Bleickenova knjiga dopolnjuje v tem oziru sliko, ki nam jo posredujejo K. Christ, *Römische Geschichte. Einführung, Quellenkunde, Bibliographie*, Darmstadt 1976; H. Bengtson, *Einführung in die Alte Geschichte*, München 1975⁷; Idem, *Grundriss der römischen Geschichte*, uvodi v posamezna poglavja. Bleicken poudarja problematičnost najstarejših epigrafskih virov, o avtentičnosti oziroma vsebini katerih so mnenja še vedno deljena (fibula Praenestina, lapis niger). Zelo izčrpno se posveča problematiki nastanka mesta Rima (str. 113 ss.; gre za komplicirana in kontroverzna vprašanja datiranja, nejasen proces nastanka prve skupnosti itd.). Pri obravnavanju notranje zgodovine Rima posveča posebno pozornost stanovskim bojem, nastanku tako imenovane centurijske ureditve in Zakoniku dvanajstih plošč (str. 121 ss.; oozorimo naj na hrvatski prevod tega teksta s kratkimi pojasnili: A. Romac, *Izvori rimskog prava*, Zagreb 1973, 18—31; o stanovskih bojih glej poleg del, ki jih navaja avtor v bibliografiji na str. 245 ss., tudi A. Guarino, *La rivoluzione della plebe*, Napoli 1975; poseben aspekt teh obravnava tudi D. Daube, *Civil disobedience in Antiquity*, Edinburgh 1972, 130 ss.).

Pri obravnavanju boja za oblast v Italiji se Bleicken posebej posveti vprašanju narave »rimsko-zavezniškega sistema« v Italiji (133—137). Ob obravnavanju rimskih vojn proti Kartazanom (str. 138—150) v luči novejših raziskav in rimskega posega v helenistični svet (str. 152 ss.) seveda ne posveča posebne pozornosti ilirskim vojnám, prav tako ne v bibliografiji (le nekaj naslovov na str. 253); o tem obstaja sorazmerno bogata bibliografija, ki jo do leta 1986 navaja M. Šašel-Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986, 65—67; o prvem rimskem posegu v Istro glej M. Šašel-Kos, o. c., 85 ss. in bolj podrobno G. Bandelli, *La guerra istrice del 221 a. C. e la spedizione alpina del 220 a. C.*, *Athenaeum* n. s. 59, 1981, 3—28; o postopnem utrjevanju Rimljanov na območju kasnejše severovzhodne Italije glej G. Bandelli, *Momenti e forme della politica romana nella Transpadana orientale (III—II secolo a. C.)*, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* n. s. 33, 1985, 5—29.

Sledi analitičen prikaz študij o krizi rimske republike, ki se prične v sredini 2. stoletja, ki doseže prvi vrh v dobi Grakov in se izraža v pojavu izrednih ukrepov v državi, v reformi vojske, ki je postajala vse bolj profesionalna in vse bolj politična. Pri poglavjih o prodoru republike so posvečene obširne študije predvsem velikim osebnostim (str. 199 ss.). Pompeju, Ciceronu, Sertoriju in zlasti Cezarju (207—215).

»Zgodovino rimske republike« je napisal nedvomno izjemen poznavalec tega obdobja v antični zgodovini. Če pustimo ob strani dobre strani dela, ki izrazito prevladujejo, bi mogli izraziti določene očitke le z vidika regionalne zgodovine. V izredno obsežni bibliografiji na str. 221—275 (ca. 950 bibliografskih enot, od katerih se jih prvih sto nanaša na edicije in zbirke virov) ne najdemo del, ki bi nas posebej zanimala z vidika regionalne zgodovine, literature o prodoru Rimljanov v slovenski prostor in njegovo sosedstvo, ki se je izvršil v nozni republiki. Naj navedemo nekaj novejših okvirnih študij s tega področja: o rimskem prodoru v Istro je pisal G. Bandelli, *Il governo romano nella Transpadana orientale (90—42 a. C.)*, *Antichità Altoadriatiche* 28, 1986, 43—64, o Cezarjevi aktivnosti v Iliriku A. F. Rossi, *Cesare tra la Gallia ed Aquileia, Antichità Altoadriatiche* 19, 1981, 71—87 in M. Šašel-Kos, o. c., 113—123, o Oktavija-

novi ilirski vojni nazadnje M. Šašel-Kos, o. c., 135—145, o rimskem prodoru v slovenski prostor J. Šašel, *Lineamenti dell'espansione romana nelle Alpi orientali e dei Balcani occidentali*, *Antichità Altoadriatiche* 9, 1976, 71—90.

Seveda so to zelo obrobne pripombe k delu, ki je opravljeno izvrstno in na zavidljivo visokem nivoju. Bibliografija rimske zgodovine presega horizont vsakega posameznika, pa tudi institucij, in tudi v večjih izborih, tako npr. K. Christ (s sodelavci), *Römische Geschichte. Eine Bibliographie*, Darmstadt 1976, z več kot 8000 naslovi, ne naletimo na dela iz našega geografskega, publicističnega in kulturnega območja, dela, za katera smo vezani še vedno na specialne bibliografije. Kritično pripombo bi v tej zvezi mogli izraziti tudi k drugemu zemljevidu v dodatku (Rimska država leta 50 pred Kristusom). Obseg rimske oblasti na zahodnem Balkanu (»Illyricum«) na historični karti je občutno prevelik. Tako obsežen, kot je na karti, ni bil »Illyricum« niti po zadnji vojaški operaciji na tem območju v republikanski dobi, po Oktavijanovi pokoritvi Japodov, Panonijcev, Delmatov in cele vrste drugih ljudstev od današnjega ozemlja Slovenije do Albanije.

Rajko Bratož

Jochen Martin, *Spätantike und Völkerwanderung*. Oldenbourg Grundriß der Geschichte, herausgegeben von Jochen Bleicken, Lothar Gall, Hermann Jakobs, Band 4. München : R. Oldenbourg, 1987. 287 strani.

Četrty zvezek zbirke obravnava okvirno čas od konca 3. do zadnje tretjine 6. stoletja, obdobje, ki je bilo izjemno razgibano in v katerem se je korenito spremenila podoba antičnega sveta.

Po že predstavljenih načelih se tudi ta zvezek deli v tri dele: v prvi narativni del (str. 1—141), ki v tem primeru obsega kar polovico knjige, analitični del s predstavitev temeljnih vprašanj in tendenc v zgodovinskih raziskavah (str. 143—215) ter bibliografijo virov in literature (str. 217—267) z dodatki (kronološka tabela, indeksi, do str. 287).

Narativni del in z njim vsebinsko usklajeni analitični del obsegata pet osrednjih sektorjev poznoantične zgodovine: »Reakcijo na krizo 3. stoletja«, to je Dioklecijanovo in Konstantinovo obdobje s težiščem na prikazu notranjega razvoja (str. 1—28, 143—158), razvoj rimskega cesarstva od Konstantina do konca Justinijanove vladavine oziroma do langobardskega pohoda v Italijo (str. 29—58, pri »temeljnih vprašanjih« str. 158—172), prikaz gospodarstva in družbe v pozni antiki (str. 59—84 ter 173—185), države z njenimi institucijami oblasti in uprave (str. 84—108 in 185—199) ter nazadnje versko zgodovino tega časa (str. 108—141 ter 199—215).

Predstavili bomo knjigo po navedenih sektorjih, ki so izbrani v smiselnem zaporedju in medsebojni povezavi. Delo bi samo pridobilo v vsebinskem oziru, če bi avtor dodal poglavje o kulturni zgodovini tega časa, ki je izredno razgibana in ki je bistveno oblikovala kulturno podobo kasnejših obdobij. Prav tako bi knjigo obogatila dobre historične karte, s pomočjo katerih bi bila politična in upravna zgodovina te dobe lažje razumljiva. Pri predstavitvi knjige bomo kot pri prejšnjih dveh dodali nekaj misli z našega vidika zanimanja za pozno antiko, mestoma bomo opozorili na tista dela, ki jih v prikazu »temeljnih vprašanj« in v seznamu ne najdemo, pa bi jih pričakovali. Prav tako bomo opozorili na nekatera najnovjša dela ter na nekaj domačih prispevkov k zgodovini tega časa. Tako naj služi predstavitev knjige tudi kot dopolnilna informacija k sicer zelo bogati vsebini.

Prvo poglavje, »Reakcija na krizo 3. stoletja«, obravnava polstoletno dobo reform cesarjev Dioklecijana in Konstantina (284—337). Izgradnji tetrarhičnega sistema vladanja na osnovi bistvenih načel adoptivnega cesarstva 2. stoletja in njegovi ideološki utemeljitvi na podlagi stare rimske religije so sledili notranja konsolidacija države (po zadušitvi upora bagavodov v Galiji, po ureditvi razmer v Britaniji do leta 296 in po zadušitvi upora v Egiptu v letih 296/7), zavrnitev zunanjih sovražnikov (zmage nad Sarmati in Goti v Podonavju, zlasti pa zmaga nad Perzijo v vojni 297/8), reorganizacija in okrepitev armade, reorganizacija provinc in centralne uprave, davčna reforma, denarna reforma, reforma cen, novosti v zakonodaji (približno 1200 novih konstitucij!), verska restavracija in proti koncu Dioklecijanove vladavine še preganjanje kristjanov. Sledi predstavitev nemirnega obdobja državljanskih vojn od Konstantinovega nastopa poleti 306 dalje. Pri analizi teh dogodkov Martin ni upošteval rezultatov analize čenturske zakladne najdbe, ki dokazuje iz literarnih virov sicer neznani pohod cesarja Licinija iz Panonije v Italijo proti Maksenciju leta 310 (glej A. Jeločnik, Čenturska zakladna najdba folisov Maksencija in tetrarhije — *The Centur Hoard: Folles of Maxentius and of the Tetrarchy*, Situla 12, Ljubljana 1973; glej tudi A. Jeločnik — P. Kos, Zakladna najdba Čentur-C. Folisi Maksencija in tetrarhije — *The Centur-C Hoard. Folles of Maxentius and of the Tetrarchy*, Situla 23, Ljubljana 1983; P. Kos, *The Monetary Circulation in the Southeastern Alpine Region ca. 300 B. C. — A. D. 1000*,